

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 371.39

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-14>

Оксана САВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4808-5894

*спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист,
викладач української мови та літератури,
голова циклової комісії філологічних дисциплін
Кременчуцького льотного коледжу*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
(Кременчук, Полтавська область, Україна) newspace1972@gmail.com*

Марія ШЛЕМКО,

orcid.org/0000-0002-4614-1701

*спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист,
викладач української мови та літератури
Снятинського фахового коледжу*

*Подільського державного аграрно-технічного університету
(Снятин, Івано-Франківська область, Україна) shlemko2021maria@gmail.com*

Наталія КОБЕРСУН,

orcid.org/0000-0002-1146-0518

*викладач-спеціаліст,
викладач української мови та літератури
Кременчуцького льотного коледжу*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
(Кременчук, Полтавська область, Україна) nataliakov2302@gmail.com*

ХУДОЖНЄ СЛОВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті охарактеризовано дефініції понять «гармонійно розвинена особистість», «слово», «словесний образ», «мистецтво слова», «мистецтво витонченої словесності», «засоби художнього слова», «літературна освіта».

Актуальність теми «Художнє слово як засіб формування гармонійно розвиненої особистості» полягає в тому, що для підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі не досить лише теоретико-практичного курсу навчання викладачем дисципліни «Українська література». Треба залучати до занять такого типу представників творчої інтелігенції з метою популяризації художнього слова.

Проблеми, які спонукають вивчати вибрану тему, нині є важливими. Наскільки вмотивованим є курсант, студент закладу фахової передвищої освіти до вивчення навчальної дисципліни «Українська література», настільки вищим є рівень володіння мовою художнього слова, а також загального користування. Відповідно, зникають мовні та психологічні «бар'єри» комунікаційного складника практичного заняття з української літератури, з'являється бажання опанувати сучасну українську літературну мову, вдосконалювати свої знання, уміння, навички з навчальної дисципліни, використовуючи прочитані, прослухані літературно-мистецькі твори, побачені художні фільми та театральні вистави, навчальні підручники, посібники, довідники, словники, працюючи у навчальних кабінетах мовного, літературного та мистецького напрямів закладу фахової передвищої освіти. Лише у творчій співпраці курсантів, студентів і викладача української літератури можливе досягнення високих результатів під час проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література» у закладі фахової передвищої освіти.

Поставивши перед собою мету, ми розглянули шляхи і визначили прийоми розвитку мотивації до вивчення навчальної дисципліни та підвищення комунікативної, літературно-мистецької спрямованості практичних занять, основні принципи проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література» у закладі фахової передвищої освіти; конкретизували теоретичні засади методики організації, підготовки та проведення практичних занять із зазначеної навчальної дисципліни; окреслили ефективні форми та методи для проведення навчальної діяльності на практичних заняттях з української літератури; проаналізували як художнє слово формує гармонійно розвинену особистість на етапах практичних занять.

Працюючи з темою, були опрацьовані літературні джерела, проведені дослідження під час організації, підготовки та проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література». Учасники освітнього процесу продемонстрували розуміння актуальності співпраці викладачів, представників творчої інтелігенції, курсантів і студентів. Виходячи з реалій сьогодення, навчальний процес слід організувати різноманітно, оптимально варіюючи теоретичний матеріал з практичними завданнями, ефективно залучати у навчальний процес представників творчої інтелігенції, а саме: письменників, митців, акторів, артистів, таким чином мотивуючи здобувачів освіти долучатися до художнього слова як засобу формування гармонійно розвиненої особистості.

Ключові слова: гармонійно розвинена особистість, слово, словесний образ, мистецтво слова, мистецтво витонченої словесності, засоби художнього слова, літературна освіта.

Oksana SAVCHENKO,

orcid.org/0000-0003-4808-5894

*Specialist of the Highest Qualification Category, Teacher-Methodologist,
Teacher of Ukrainian Language and Literature,
Chairman of the Cycle Commission of Ukrainian and Foreign Languages
Kremenchuk Flight College of Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) newspace1972@gmail.com*

Mariia SHLEMKO,

orcid.org/0000-0002-4614-1701

*Specialist of the Highest Qualification Category, Teacher-Methodologist,
Teacher of Ukrainian Language and Literature
Snyatyn College of Podolsky State Agricultural Technical University
(Sniatyn, Ivano-Frankivsk region, Ukraine) shlemko2021maria@gmail.com*

Nataliya KOVERSUN,

orcid.org/0000-0002-1146-0518

*Teacher-Specialist,
Teacher of Ukrainian Language and Literature
Kremenchuk Flight College of Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) nataliakov2302@gmail.com*

ARTISTIC WORD AS A MEANS OF FORMATION OF A HARMONIOUSLY DEVELOPED PERSONALITY

This paper defines the following terms such as “a harmoniously developed personality”, “word”, “verbal image”, “the art of the word”, “the art of refined literature”, “means of an artistic word”, “literary education”.

The topic of the “Artistic word as a means of forming a harmoniously developed personality” is relevant for teaching future professionals, by a teacher in the higher education institution, being as a supplement to having a theoretically-practical course of the Ukrainian literature. In such a way, being involved in the classes, the Art representatives and the Ukrainian language and literature teachers can better popularize the artistic word in the language of the future professionals.

There are important problems that incentivize to study the aforementioned topic. To start with, there is a relationship between a student's motivation to study the course of the Ukrainian language and literature and his abilities to use artistic expressions in his communication: the more motivated the student of the higher educational institution is, the higher the level of his artistic wording usage in his spoken and written language is. Furthermore, language and psychological barriers in communication disappear during practical lessons of the Ukrainian language. In result, there is an advanced desire to master the modern Ukrainian literature language by future professionals of the higher education institution. Therefore, they improve their knowledge, skills, abilities in the above-mentioned discipline, by interactively using read and listened artistic pieces of work, such as fiction films and theatrical performances, textbooks, manuals, reference books, dictionaries, available in the language and literature or artistic-related courses classrooms of the institution of professional higher education. With the creative cooperation of students and teachers of the Ukrainian literature, achieving high results during practical classes of the Ukrainian Literature in the institution of professional higher education is projected.

Having setting the goal, we have defined the means to develop motivation of students to study the above mentioned course, by increasing communicative and literary & artistic orientations of practical classes, as well as enhancing basic principles of conducting the Ukrainian literature practical classes in the institution of professional higher education; specified theoretical principles of organization methods, preparation and practical classes conduction of the aforementioned discipline; outlined effective forms and methods for conducting educational activities in the Ukrainian literature practical classes; analyzed how the artistic word forms a harmoniously developed personality at the different stages of practical training.

Having worked with the topic, literature sources were analyzed, research on the organization, preparation and conduction of the practical classes of the Ukrainian Literature course was executed. Participants of the educational process demonstrated a great understanding of the relevance between teachers, artists and students' collaboration. Given today's reality, the learning process should be organized in different ways, with an optimally varying amount of theory and practical tasks, also effectively engaging representatives of Art in the educational process, such as writers, artists, actors etc. Therefore, future professionals are motivated to join in the learning of the artistic word as a means of forming a harmoniously developed personality.

Key words: *harmoniously developed personality, word, verbal image, art of the word, art of refined literature, means of an artistic word, literary education.*

Постановка проблеми. Серед проблем, які найбільше турбують сучасну українську вищу школу в галузі викладання навчальної дисципліни «Українська література» і методики проведення практичних занять, варто назвати:

– недостатню мотивацію у курсантів і студентів фахової передвищої освіти до вивчення навчальної дисципліни «Українська література»;

– різний рівень володіння художнім словом як засобом формування гармонійно розвиненої особистості курсантів і студентів навчальних груп;

– мовні та психологічні «бар'єри» курсантів і студентів, що перешкоджають вільній комунікативній, літературно-мистецькій спрямованості практичного заняття;

– незначну кількість тем, недостатню кількість часу, де вивчається художнє слово, що не сприяє глибокому та результативному опануванню матеріалу з навчальної дисципліни;

– значна кількість курсантів і студентів віддають перевагу користуванню сучасними технічними засобами, а не читанню художньої книги, відвідуванню театрів, виставок, зустрічам з представниками творчої інтелігенції, а саме: письменниками, митцями, акторами, артистами;

– наявність бажання у незначної кількості курсантів і студентів долучатися до участі у поетичних, мистецьких, мовно-літературних конкурсах, фестивалях, поетичних читаннях;

– курсанти та студенти зосереджені лише на тих дисциплінах, які знадобляться їм під час опанування їхнього майбутнього фаху.

Це незначний перелік проблем, які вирішують викладачі, курсанти та студенти під час вивчення навчальної дисципліни «Українська література». Тому практичні заняття із залученням представників творчої інтелігенції є альтернативою щодо вирішення нагальних питань у процесі викладання та навчання у закладі фахової передвищої освіти.

Аналіз досліджень. Звичайно, дослідженням теоретичних і практичних питань щодо формування гармонійно розвиненої особистості засобами художнього слова як в учнів загальноосвітніх шкіл, так і у курсантів і студентів закла-

дів фахової передвищої освіти займалися такі вчені, як І. Зязюн, Б. Степанишин, К. Ушинський, М. Фіцула та інші. Якщо говорити про терміни проведення досліджень і оприлюднення публікацій, присвячених формуванню гармонійно розвиненої особистості засобами художнього слова, то майже всі вони сучасні, за винятком деяких, зокрема К. Ушинського. Більшість з них з'явилася у 90-х роках минулого століття та на початку 2000-х. Проте сучасні тенденції конкретизують вимоги щодо формування гармонійно розвиненої особистості засобами художнього слова, тому доцільно, з огляду на базові наукові здобутки і синтезуючи теоретичний досвід, приділити більше уваги зустрічам з представниками творчої інтелігенції, а саме: письменниками, митцями, акторами, артистами, та створенню практичних матеріалів щодо методики організації, підготовки та проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література» у закладі фахової передвищої освіти.

Мета статті – розглянути шляхи, форми і методи формування гармонійно розвиненої особистості засобами художнього слова, визначити прийоми розвитку мотивації до вивчення навчальної дисципліни «Українська література» та підвищення комунікативної, літературно-мистецької спрямованості практичного заняття з урахуванням сучасних пропозицій і рекомендацій щодо методики організації, підготовки та проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література» у закладі фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно з'ясувати визначення понять «гармонійно розвинена особистість», «слово», «словесний образ», «мистецтво слова», «мистецтво витонченої словесності», «засоби художнього слова», «літературна освіта».

Велике значення гармонійно розвиненої особистості усвідомлювалось у педагогіці ще з давніх часів. Багато хто з видатних педагогів минулого говорили, що підготовка доброзичливої людини не може зводитись тільки до її освіти та розумового розвитку. Давньоримський філософ Сенека

писав: «Навчитись спершу добрих правил моралі, а потім мудрості, бо без перших важко навчитися останнього».

Головним виразником естетики є слово. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили (Ушинський, 1952: 150). Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається насамперед розумом. Тому література є важливим засобом розвитку інтелекту здобувача фахової передвищої освіти. Художня освіта формує ціннісні орієнтації і виховує потребу в духовному збагаченні та самовдосконаленні, прищеплює любов до всього живого, до природи, Батьківщини. М. Фіцула відзначав: «Любов до рідного краю – гарне, чудове, могутнє почуття... Любов до рідної країни – се перший найкращий крок до широкої людської гуманності, пошани до людей» (Фіцула, 2004: 250). Добре, коли таке національно-патріотичне виховання молоді знаходить свій вияв не лише на заняттях з української літератури, а й у позааудиторній роботі. У вітчизняній літературі чимало творів, наповнених сильними почуттями любові до рідної України. Для прикладу візьмемо творчість письменника, кінорежисера О. Довженка. Вивчаючи літературний твір, слід наголошувати на внутрішньому світі письменника, на красі його вчинків, на величчї ідеалів. Кіноповісті «Зачарована Десна», «Україна в огні», «Щоденник» служать підручником з виховання поваги до рідної землі, вболівання за її кращу долю. «Марія» У. Самчука, «Тигролови І. Багряного, «Жовтий князь» В. Барки – це твори представників діаспори, які змушені були покинути рідну землю, але душею і помислами завжди були з нею. Грань морального виховання розкривається у драмі-феєрії «Лісова пісня» та драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки, романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай». У поезіях В. Симоненка, В. Стуса, романі О. Гончара «Собор» є висока духовність, людяність, правда, але поряд фарисейство, кар'єризм, з якими ведуть боротьбу герої, щоб зберегти «собори душ». Варто словесникам вміти знайти моральні проблеми, що порушуються у творах, і зрозуміти та донести до студентів. Не слід забувати й про те, що література – це мистецтво слова, яке впливає на нашу уяву шляхом пробудження асоціацій думок, почуттів. І в центрі уваги художнього твору перебуває людина у всій повноті діяльності і духовного життя, що її оточує. Не випадково художню літературу називають «людинознавством». Можливості літератури дозволяють відтворити весь процес життя людини в його

становленні та розвитку. На заняттях слід заохочувати студентів висловлювати власне ставлення до проблем. Думки ж, звичайно, будуть різними. Але викладач має зробити так, щоб переконати аудиторію у вічних, перевірених століттями цінностях. Словесник має зосереджувати увагу на творах високого естетичного наповнення, багатих прекрасними почуттями любові до всього. Так, вивчаючи творчість Тичини, слід звернути увагу на поезії, які поєднують у собі слово і музику, передають почуття і переживання людини: «Блакить мою душу обвіяла», «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Коли в твої очі дивлюся». Таких прекрасних поетичних творів у нашій літературі дуже багато, варто тільки захотіти побачити в них прекрасне самому педагогу й зуміти передати це почуття студентам. Твір М. Коцюбинського «Intermezzo» покликаний розвивати естетичні смаки, є лікарем душі і тіла. Сила літературного слова, його психологічний вплив дають безмежні можливості для виховання. Ми поділяємо думку Б. Степанишина про те, що «схвильованість, а інколи потрясіння змістом прочитаного мимоволі штовхає людину на роздуми... Мистецтво витонченої словесності містить у собі могутню ідейну і моральну наснагу, воно етично і естетично вдосконалює людину, стимулює і примножує творчі потенціали... Літературні твори є джерелом радощів і натхнення мільйонів людей. Засобами художнього слова можна і слід виховувати в нашої юні волелюбність і громадянську активність, сумлінне ставлення до праці і порядність, високу національну та інтернаціональну свідомість, чесність і працьовитість (Степанишин, 1995: 49). Прищепивши інтерес до літератури, ми прокладаємо шлях вихованню і розвитку особистості через літературну освіту. Про справжнього спеціаліста можна говорити лише тоді, коли він буде духовно багатого, творчою особистістю. Велика увага викладачами-філологами приділяється збереженню і примноженню духовних цінностей, культурних національних традицій, шанобливому ставленню до української мови. Свідченням цього є тематичні вечори вшанування видатних постатей України, дні української писемності та мови, літературно-музичні композиції до днів народження українських письменників, конкурси читців поезії, олімпіади, участь у обласних етапах Міжнародного конкурсу знавців української мови імені П. Яцика, Всеукраїнського мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, на яких наші студенти посідають призові місця. Кожен зі здобувачів освіти має усвідомити, що українська мова, література є найміцнішими сув'язями, котрі

поєднують мільйони таких несхожих між собою людей у єдину духовну спільноту, цілісну, нездоланну силу, ім'я якій – Український народ. Великі обов'язки в освітньому процесі покладаються нині на викладача української мови і літератури. Проте незмінним залишається одне – любов і повага до здобувачів освіти, уміння виховати Людину.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що комунікативна, літературно-мистецька спрямованість практичних занять з навчальної дисципліни із залученням представників творчої інтелігенції у навчальний процес сприяє формуванню гармонійно розвинутої особистості засобами художнього слова, якісній взаємодії та діалогу між викладачами, курсантами та студентами. Як наслідок, усвідомлена та плідна навчальна діяльність продукують уявлення про інтелектуала, усебічно розвинену особистість, зокрема представника інтелігенції.

Необхідність читання художньої літератури дає можливість сучасній молоді визначати важливість і роль художнього слова як мистецтва, висловлювати власні думки як у повсякденній комунікації, так і у професійній діяльності. Саме цей процес відбувається під час проведення практичних занять з навчальної дисципліни із залученням письменників, митців, акторів, артистів, вивчення змісту навчальної дисципліни, застосування засобів, використання організаційних форм і методів навчання, запровадження засобів контролю тощо. Як свідчить практика, запровадження методики проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Українська література» у закладі фахової передвищої освіти сприяє ефективності та результативності викладання, навчання дисципліни, а також підвищує загальноосвітній рівень, вміння комунікувати та застосовувати художнє слово майбутніми фахівцями у різних сферах життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-методичний посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
2. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі. Київ : Проза, 1995. С. 254.
3. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Твори: В 6 т. Київ, 1952. 429 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 560 с.

REFERENCES

1. Zyazyun Y. A. Pedagogyka dobra: idealy y realyy: naukovo-metodychnyy posibnyk [A Pedagogy of Kindness: idealism and reality. Research and Methodology textbook]. Kyiv. MAUP, 2000. 312 p. [in Ukrainian].
2. Stepanyshyn B. Y. Vyklyadannya ukraynskoy lyteratury v shkoly [Teaching of the Ukrainian literature at school]. Kyiv: Proza, 1995. P. 254 [in Ukrainian].
3. Ushynskyy K. D. Lyudyna yak predmet vyhovannya. Sproba pedagogychnoy antropologyy. Tvory: V 6 t. [A human as an object to education. An attempt at pedagogical antropology. Essays in 6 t.]. Kyiv, 1952. 429 p. [in Ukrainian].
4. Fytsula M. M. Pedagogyka: pydruchnyk [Pedagogy: textbook]. Kyiv: Vydavnychyu tsentr "Academya", 2004. 560 p. [in Ukrainian].